



УДК 347.453

DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-62-69>

ORCID ID 0000-0003-3094-2923

Мусієнко Володимир Володимирович,*кандидат юридичних наук, доцент,**професор кафедри цивільного та**кримінального права юридичного факультету,**Інституту управління та технологій**Державного університету інфраструктури та технологій,**Академік Транспортної академії України**м. Київ, Україна*

ORCID ID 0000-0001-8011-2296

Парубець Катерина Андріївна,*аспірантка юридичного факультету**Інституту управління та технологій**Державного університету інфраструктури та технологій**м. Київ, Україна*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРИНЦИПІВ В ЦИВІЛІСТИЧНІЙ НАУЦІ

Анотація. Українська держава та суспільство сьогодення, з огляду на минулі епохи свого розвитку перебували та перебувають у постійному русі, розвиваючи та удосконалюючи сфери суспільного життя. Разом з вищезазначеними інституціями відбувались постійні зміни в правових науках, зокрема, в цивілістичній. Слід підкреслити, що існування політичних, соціальних та економічних явищ згідно з положеннями філософських вчень ґрунтуються на загально визначених засадах свого розвитку. Тому, становлення та удосконалення політичних та правових вчень, а також існування правових систем ґрунтується на принципах права. У зв'язку з цим, слід підкреслити, що цивільне право як цивілістична наука ґрунтується на чітко визначених принципах, які не лише здійснюють вплив на правову науку, функціонування цивільного законодавства, але і оновлюються, і вносять таким чином нові елементи в правовому регулюванні суспільних відносин.

Ключові слова: принципи, принципи права, імплементація, правовідносини, приватне право, цивілістична наука.

Annotation. This scientific work is devoted to the analysis of the influence of the principles of civil law on the current mechanism of regulation of civil legal relations, as well as the creation of prerequisites for the specification of some of them, in particular, the principle of integrity in civil legal relations. It is this aspect that determines the relevance of this issue. In this regard, it is necessary to note the more significant interest of legal scholars in the general theoretical aspects of the principles of law, in particular, civil, determining the problems of applying the norms of the Civil Code of Ukraine, the Civil Procedure Code and other acts of civil legislation. In addition, the presence of the latest provisions regarding the reformatting of civil law and some other branches of law into Private law was noted, which is ultimately determined by the adaptation of the legal system to the European model of legislation.

The above-mentioned problems were already the object of research by civilian scientists N.S. Kuznetsova, V.I. Borysova, A.S. Dovgerta, O.V. Dzery, etc., who considered quite fundamentally the content of some principles of civil law and their influence on the regulation of legal relations in society.

With regard to philosophical teachings, the term "principle" (derived from the Latin word "principium" - the beginning of the basis) means the main and most general initial provisions, means of rules that determine the nature, social essence of phenomena, its orientation and most essential properties. In turn, in the modern model of the legal organization of social life, the principles of law are understood as starting provisions, guiding ideas that determine the content and direction of legal regulation of social relations. That is, they are defined as the basic principles, starting ideas of the existence of law, which express the most important regularities of the modern socio-economic formation, which are commensurate with the essence of law, and in the absolute majority have a normative character, embody universality, general and imperative significance.

Therefore, according to Art. 3 of the Civil Code of Ukraine, the general principles of civil legislation include:

- 1) inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of a person's personal life;*
- 2) inadmissibility of deprivation of property rights, except for cases established by the Constitution of Ukraine and the law;*
- 3) freedom of contract;*
- 4) freedom of entrepreneurial activity, which is not prohibited by law;*
- 5) judicial protection of civil law and interest;*
- 6) justice, good faith and reasonableness;[1]*

This classification provides an opportunity to form a comprehensive picture of social legal phenomena. In addition, the above classification is not exhaustive, since with the development and improvement of legal institutions there is a trend towards the emergence of the latest principles in the Civil Legislation of Ukraine, which was a consequence of the reformation of civil science, the goal of which is to create a European model of the legal organization of society. The principles of civil law are a multifaceted institution and require a complex study from different angles, taking into account their essence and classification, in view of the "reformatting" of the civil law system itself, the division into private and public. In addition, one should not ignore the principles that operate in the inter-branch space and influence the regulation of civil legal relations. As noted by N.S. Kuznetsov, that the complex and excessively theorized definition of the principles of law actually boils down to determining the role of a universal mechanism for the harmonization of law-regulatory and protective norms, or a working mechanism, with the help of which the limits of possible and appropriate behavior of participants in civil-law relations are determined.[2] It is necessary to agree with the given views of the author, but at the same time note that among scientists there is both agreement with the existing classification of principles and disagreements regarding the systematization of the foundations of civil science.

When studying the principles of civil law and legislation, one should take into account their definition, essence, content, scope and mechanism of their implementation.

Keywords: *principles, principles of law, implementation, legal relations, private law, civil science.*

Актуальність теми. *Дана наукова праця присвячена аналізу впливу принципів цивільного права на діючий механізм регулювання цивільних правовідносин, а також створення передумов конкретизації деяких з них, зокрема, принципу добросовісності в*

цивільних правовідносинах. Саме даним аспектом визначається актуальність даної проблематики. У зв'язку з цим, слід відмітити більш значиму зацікавленість науковців-юристів загальнотеоретичними аспектами принципів права, зокрема, цивільного, обумовлюючи проблематику застосування норм Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу та інші акти цивільного законодавства. Крім того відмічено наявність новітніх положень щодо переформатування цивільного права та деяких інших галузей права в Приватне права, що у підсумку визначається адаптацією системи права до європейської моделі законодавства.

Постановка проблеми. Вищезазначена проблематика вже була об'єктом дослідження вчених-цивілістів Н.С. Кузнецової, В.І. Борисової, А.С. Довгерта, О.В. Дзери, та ін., які досить фундаментально розглядали зміст деяких принципів цивільного права та їх вплив на регулювання правовідносин в суспільстві.

З огляду на філософські вчення термін «принцип» (походить від латинського слова «*princīpiū*» - начало, основи) означає основні найзагальніші вихідні положення, засоби правила, що визначають природу, суспільну сутність явищ, його спрямованість і найсуттєвіші властивості. В свою чергу, в сучасній моделі правової організації суспільного життя, під принципами права розуміють вихідні положення, керівні ідеї, які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Тобто, визначаються як основні засади, відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності сучасної соціально-економічної формації, які співставні із сутністю права, та в абсолютній більшості мають нормативний характер, уособлюють у собі універсальність, загальну та імперативну значимість.

Тому, згідно зі ст. 3 Цивільного кодексу України до загальних засад цивільного законодавства відносяться:

1. неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
2. неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків встановлених Конституцією України та законом;
3. свобода договору;
4. свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
5. судовий захист цивільного права та інтересу;
6. справедливість, добросовісність та розумність;[1]

Дана класифікація надає можливість формуванню цілісної картини суспільних правових явищ. Крім того вищенаведена класифікація не є вичерпною, так як з розвитком та удосконаленням правових інституцій прослідковується тенденція щодо появи новітніх змістовних елементів засад у Цивільному законодавстві України, що стало наслідком реформації цивілістичної науки, метою якої є створення європейської моделі правової організації суспільства. Принципи цивільного права є багатогранною інституцією і потребує комплексного дослідження під різним кутом зору, враховуючи при цьому їх сутність та класифікацію, з огляду на переформатування самої системи цивільного права, поділу на приватне та публічне. Крім того не слід обминати увагою принципи які діють у міжгалузевому просторі і здійснюють вплив на регулювання цивільних правовідносин. Як зазначала Н.С. Кузнецова, що складне і надмірно теоретизоване визначення принципів права фактично зводиться до визначення за ними ролі універсального механізму гармонізації правореґулюючих та охоронних норм або робочого механізму, за допомогою яких визначаються межі можливої та належної поведінки учасників цивільно-правових відносин.[2]

Слід погодитись з даними поглядами автора але при цьому зазначити, що у науковців існує як погодження із існуючою класифікацією принципів, так і розбіжностей щодо систематизації засад цивілістичної науки.

Досліджуючи принципи цивільного права та законодавства слід враховувати і їх визначення, сутність, зміст, сферу та механізм їх реалізації.

Мета статті. Безумовно, в цивілістичній науці присутні аспекти, як матеріального права, так і цивілістичної процесуальної думки, а також інституції сімейного та міжнародного приватного права, зобов'язального та договірної, спадкового права та права інтелектуальної власності. Тому, враховуючи норми цивільного кодексу та аспекти вищезазначених юридичних наук слід прийти до висновку, що не тільки переформатування системи принципів на підставі узагальнюючого переліку, а і приєднання засад моральності в суспільстві як це відзначено в Цивільному кодексі України в ч. 4 ст. 13 щодо соціально-економічних аспектів, обумовити наявність та реалізацію принципа добросовісності, який ще не у повній мірі набув свого застосування. Створення широкого вичерпного переліку принципів у цивілістичній науці надасть можливість окреслити універсальну систематизацію принципів цивільного права, що обумовить їх уніфікацію у процесі реалізації.

Виходячи з аспектів призначення принципів, їх сутність та сферу реалізації, на нашу думку, слід визначити їх співвідношення та взаємозв'язок, що загалом окреслить, їх імплементацію в цивільному законодавстві. Відсутність комплексного дослідження реалізації принципів цивілістичної науки обумовлює необхідність переосмислення сформульованих у попередніх наукових розробках висновки, пропозиції щодо сутності та реалізації їх у процесі регулювання суспільних відносин з огляду на переформатування цивільного права у приватне.

Досліджуючи дану проблематику необхідно зауважити що це неможливо зробити без класифікації та порівняльного аналізу правових інституцій, розкриваючи при цьому їх сутність та зміст. Тому, виходячи з поняття інституту класифікація - це особливий випадок застосування логічної операції поділу об'єму поняття що являє собою певну сукупність поділу (класи, види та інше).[3] На наш погляд, у даному визначенні категорія «випадок» не доречна, так як класифікація присутня у будь яких явищах, як в суспільних так і природних. Тому, більш привабливими є категорії «система або процес».

Застосовуючи процес систематизації та порівняльного аналізу принципів права в цивілістичній науці ставимо за мету визначити місце кожного з них. Але слід зауважити що однотипного підходу в даному процесі немає, бо не існує в юридичних науках «простих явищ». І хоча вчені-цивілісти в своїх наукових роботах здійснювали дослідження змісту об'єктів із застосуванням різних класифікацій, але це було вивчення окремих принципів права.

Цивільним кодексом України чітко окреслено принципи матеріального цивільного права, але практика їх застосування обумовлює наявність в їх змісті більш дрібних, але значимих аспектів, тобто принципів на яких ґрунтується правове регулювання суспільних відносин. Зокрема принцип свободи підприємницької діяльності уособлює у своєму змісті наступне:

1. принцип свободи вступу у договірні відносини;
2. принцип вільного вибору суб'єкта;
3. принцип самостійного визначення умов договору;
4. принцип свободи конкуренції;
5. принцип пропорційності в забезпеченні свободи підприємницької діяльності;

Принцип неприпустимості позбавлення права власності в своєму змісті втілює:

- принцип свободи набуття та припинення права власності;
- принцип свободи володіння, користування та розпорядження об'єктами власності;
- принцип рівноправності всіх форм власності;

Обумовлюючи сутність та зміст принципів матеріального цивільного права, слід зазначити що в цивілістичній науці окреме місце займають принципи процесуального цивільного права, зміст яких уособлює в собі конкретні аспекти їх сутності. Зокрема, принцип судового захисту цивільного права та інтересу представлений наступними положеннями:

- організація системи юрисдикції процесуальної діяльності;
- відкритість судового розгляду;
- законність;
- верховенство права;
- диспозитивність, змагальність, рівноправність сторін.

Розглядаючи сутність принципів у цивілістичній науці слід підкреслити, що в абсолютній більшості їх найменування обумовлює в собі зміст. Крім того, застосовуючи процес класифікації та відстеження взаємозв'язку не можна обійти увагою підгалузі цивільного права та галузі з якими цивільне право має безпосередній взаємозв'язок. Тому, і принципи теж тісно переплітаються. В першу чергу це стосується спадкового права України, права інтелектуальної власності, зобов'язального права, договірному права. Особливої уваги заслуговують принципи сімейного та трудового права, які вчені-цивілісти крім цивільного права відносять до галузей приватного права.

Досліджуючи принципи цивільного права, як інституції цивілістичної науки до принципів спадкового права, як підгалузі цивільного права відносять:

свобода волевиявлення спадкодавця і спадкоємця;

1. універсальність спадкового правонаступництва;
2. родинно-сімейний характер спадкування;
3. послідовність закликання до спадщини при спадкуванні за законом;
4. рівність спадкових часток при спадкуванні за законом;
5. державно-правова охорона інтересів непрацездатних родичів та членів сім'ї спадкодавця.[4]

Звідси слідує, що в своїй більшості суб'єктно-об'єктний склад, а також зміст спадкових правовідносин аналогічний елементам цивільних правовідносин, що в свою чергу обумовлює їх імплементацію до цивільного права України.

Розглядаючи принципи права інтелектуальної власності, як підгалузі цивільного права слід відмітити, що їх сутність в абсолютній більшості є ідентичними за незначними винятками, звідси до принципів права інтелектуальної власності відносяться:

1. зміст права інтелектуальної власності складають майнові та особисті не майнові права, при цьому зміст права власності полягає лише у майнових правомочностях;
2. неможливість застосування правомочності володіння об'єктами права інтелектуальної власності;
3. можливість перебування об'єктів права інтелектуальної власності в користуванні одразу великої або не визначеної кількості осіб;
4. збереження змісту права інтелектуальної власності (можливість використання) після відчуження цих прав.[5]

Щодо спільних ознак права інтелектуальної власності та права власності як інституції Цивільного права України, вони полягають у наступному:

- право інтелектуальної власності, як і право власності є абсолютним (право інтелектуальної власності є непорушним). Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків передбачених законом – ч. 3 ст. 418 ЦКУ).
- Суб'єкт права інтелектуальної власності, як і суб'єкт права власності, має право вчиняти щодо належних йому результатів інтелектуальної творчої діяльності – будь-які дії не заборонені законом, в той час він може заборонити усім іншим особам вчиняти ці дії без його дозволу.[6]

Якщо вищезазначені аспекти безпосередньо окреслюють місце та значення принципів цивільного права в його підгалузях, тим самим вже обумовлюють їх імплементацію в законодавстві України, то такі галузі юридичних наук, як сімейне та трудове право опосередковуючи свої загальні засади регулювання суспільних відносин не лише підкреслюють міжгалузеві співвідношення з цивілістичною наукою, а й у повній мірі визначають європейський вектор розвиток цивілістики, тобто з огляду на формальний поділ в системі права на галузі публічного та приватного права, створюють передумови щодо формування приватного права європейської моделі.

Визначення нових пріоритетів розвитку українського суспільства спричинило потребу у переосмисленні багатьох постулатів сімейного права. Це знайшло свій відбиток і в переорієнтації основних засад сімейного права, основах та цілях правового регулювання сімейних відносин. Хоча предмет і метод правового регулювання дійсно є основним критерієм поділу права на галузі та інші правові категорії, однак існують й інші юридичні особливості галузей права, зокрема, принципи.

З огляду на ст. 7 Сімейного кодексу України, яка регламентує загальні засади регулювання сімейних відносин, тобто принципи сімейного права, до яких слід віднести:

1. сімейні відносини регулюються цим кодексом та іншими нормативно-правовими актами;
2. сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками;
3. сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства;
4. регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимість свавільного втручання в сімейне життя;
5. учасник сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального положення, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками;
6. жінка та чоловік мають рівні права та обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї;
7. дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її права, установлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
8. регулювання сімейних відносин має здійснюватись з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї;
9. сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства;

10. кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист.[7]

Принципи в сімейному праві відображають сутність регулюючих галузю сімейного права суспільних відносин, визначають соціальне призначення та склад норм права, слугують направляючою основою для вдосконалення законодавства та досягнення одноманітності в судовій практиці. Дані аспекти в повній мірі можливо застосувати і в цивільному праві. Тому, Є.О. Мічурін визначаючи поняття принципів, вказує, що це основоположні, найбільш глобальні ідеї, положення, відповідно до яких здійснюється цілісне правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин.[8]

Аналізуючи правову категорію принципів сімейного та цивільного права, необхідно зазначити спільність понять принципів цих двох галузей, оскільки за допомогою керівних засад здійснюється регулювання особистих немайнових та майнових відносин, які складають предмет як цивільного, так і сімейного права.

Щодо співвідношення принципів цивільного та трудового права, слід підкреслити, що віднесення даних галузей до приватного права, що обумовлює застосування абсолютної більшості принципів цивілістики у регулюванні трудових правовідносин. З огляду на загальновизнаний підхід поділу принципів на: загальноправові, міжгалузеві та галузеві, тому, на наш погляд, слід зупинитися на міжгалузевих та галузевих принципах трудового права, оскільки вони уособлюють специфіку правових засад. Зокрема, дія загальноправових принципів поширюється на всю правову систему загалом, тобто вони притаманні всім галузям права незалежно від характеру та особливостей регулювання ними суспільних відносин.

Щодо міжгалузевих принципів, як загальновизнано, які є основою правових норм двох або більше галузей права, що носить споріднену природу і визначають напрям розвитку норм, в даному аспекті цивільного та трудового права, що обумовлює наступні положення:

- принцип гласності, змагальності й об'єктивності судового розгляду – характерний для трудового права, стосовно відносин що виникають у зв'язку з розглядом трудових спорів у суді, а це беззаперечно відноситься до аспектів цивільного процесуального права, і таким чином підтверджує взаємозв'язок з цивілістичними науками;
- принцип охорони власності (присутність аспектів інституту права власності) характерний для трудового, цивільного, кримінального, адміністративного права, в частині що стосується.

Взаємозв'язок цивільного та трудового права проявляється в наявності права власності та його захисту, що в свою чергу проявляється через інститут відповідальності, щодо відшкодування збитків нанесених майну працівника та роботодавців. Крім того імплементація принципів цивільного права у трудових відносинах проявляється у захисті прав та інтересів осіб в судовому процесі.

Суто галузеві принципи трудового права закріплені в нормах Конституції України, Кодексу законів про працю, міжнародних нормативно-правових актах та інших джерелах трудового права. Серед вчених-цивілістів є твердження, що Цивільний кодекс України – це друга Конституція України, і законодавець підтверджує це трансформуючи та розкриваючи зміст норм Конституції України в Цивільному Кодексі.

До галузевих принципів належать:

- принцип свободи праці – центральний принцип сучасного трудового права. Право на працю – це природне право, але закріплення його в Основному законі держави свідчить про його значення для суспільства, ставлення до нього держави. В свою чергу в Цивільному кодексі

задекларовано право особи на вільний вибір роду занять, право на вільний доступ до вибору професій. Це свідчить про безпосередній зв'язок цивілістичної науки з принципами трудового права.

- принцип рівності трудових прав і недопущення дискримінації у сфері праці означає, що всі фізичні особи мають рівні можливості щодо реалізації своїх трудових прав і ніхто не може бути обмежений в їх реалізації або одержувати які-небудь переваги залежно від обставин, не пов'язаних з діловими якостями особи. В даному аспекті, якщо провести порівняльний, змістовний і правовий аналіз прослідковується ідентичність з принципом в цивільному праві такому як рівність всіх суб'єктів у правовідносинах у цивільному обігу. Крім того в трудовому праві, як і в цивільному праві присутній надзвичайно важливий інститут – інститут договору, який уособлює в собі наявність договірних, зобов'язальних відносин, тобто наявність у суб'єктів відповідних прав та обов'язків.

Висновок. Загалом, підсумовуючи вищезазначені аспекти щодо співвідношення принципів цивілістичної науки з іншими юридичними науками слід зробити наступні висновки:

1. в результаті порівняльного, змістовного правового аналізу прослідковується прямий взаємозв'язок принципів цивілістичної науки з принципами інших юридичних наук, по крайній мірі, наук приватного права;
2. зазначений правовий взаємозв'язок обумовлює процес імплементації принципів цивілістичних наук в інші юридичні науки;
3. здійснення процесу переформатування цивільного, трудового, сімейного, спадкового, договірної, зобов'язального права, а також права інтелектуальної власності в приватне право, що в свою чергу наблизить Українську юридичну науку до європейської моделі приватного права.

Література

1. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями на 8 вересня 2021 року: офіц. текст. Київ: Алерта, 2021. с. 5.
2. Кузнецова Н.С. Основні завдання книги першої проекту Цивільного кодексу України. Кодифікація приватного Цивільного права України./ Н.С. Кузнецова. – К. Український центр правничих студій. – 2000. – с. 123.
3. Філософський словник/ Під ред. І.І. Фролова.- Політ видав, - 1986. – с.200.
4. Цивільне право України: Підручник: у 2 т./ за ред. К.Р. Добкіної, В.В. Мусієнка.- Т. 1: Загальна частина.- К: ДУІТ, 2023.- с. 218-219.
5. Там само.- Т. 2: Особлива частина.- К: ДУІТ, 2023.- с. 288.
6. Там само.- с. 287-288.
7. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України./ за ред. Т.В. Боднар, О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2020. с.12.
8. Мічурін Є.О. Цивільне право України. Альбом схем: навч. посіб. Вид. 3- тє, перероб. та доп./ за заг. ред. Є.О. Мічуріна.- Харків: ФОП Мічуріна Н.О. – 2010. – 448с.